

СТАНИСЛАВ Р. СТАНКОВИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ С ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ, БЕОГРАД

ОПШТЕСТВЕНО-КУЛТУРНИТЕ ВРСКИ НА МАКЕДОНЦИТЕ СО СРБИЈА ОД КРАЈОТ НА 17 ДО СРЕДИНАТА НА 20 ВЕК

Уз кратак осврт на средновековне српско-македонске културне и историјске везе, у раду се подробније говори о магистралним друштвено-културним везама Македонаца са Србијом у раздобљу од краја 17. до средине 20. столећа, одн. у времену од неуспешне турске опсаде Беча 1683. године до круцијалних историјских одлука српских комуниста у процесу формално-правног признавања македонске нације и македонске државе у оквиру југословенске федерације крајем Другог светског рата.²

КЉУЧНЕ РЕЧИ:

Македонци, Србија, друштвено-културне везе, крај 17 – прва половина 20. столећа.

Вовед. Во долговековните културно-општествени врски на Македонците (вклучувајќи ги тука и припадниците на другите етнички заедници од Македонија) со Србија се вградени голем број културно-историски настани и нивни протагонисти. Еден од таквите магистрални настани на културно-просветно поле е делото на сесловенските браќа Кирил и Методиј, кои во својата голема културна мисија на старословенскиот јазик „му дале општо-словенска димензија и го овозможиле описменувањето на словенските народи и нивната вековна самостојна културна традиција“ (Миرونска-Христовска 2013: 125). Бидејќи старословенскиот јазик бил книжевен јазик на

¹ luznjakvl@orion.rs

² Овај труд е изработен во рамките на проектот *Инџенерсцијлинарно истражување културној и језичкој наслеђа Србије и израда мултимедијалној инџернеј џорџала Појмовник српске културе* (ИИИ 47016), кој во целост е финансиран од страна на Министерството за образование, наука и технолошки развој на Република Србија.

поголемиот дел од словенскиот етнички и јазичен простор, тој, покрај заедничкото потекло, претставува една од главните причини за блискоста на словенските култури и нивниот развиток од самиот почеток на словенската писменост (Пипер 1997: 10). Светата дејност на сесловенските браќа Кирил и Методиј на македонската почва ја продолжиле нивните ученици и припадници на првата генерација на словенската книжевност, Климент и Наум Охридски, како и голем број други *знајни и незнајни* дејци од старословенската културна традиција, кои, пак, како што е утврдено во науката, го создале кирилското писмо (Миرونска-Христовска 2013: 125).

Од времето на светите солунски браќа Кирил и Методиј до денес, културно-општествените врски на македонскиот и на српскиот народ се интензивирале благодарение и на меѓусебната директна географска поврзаност преку главната балканска магистрала што води преку долините на реките Вардар и Морава. Оттаму „сите настани што се одигрувале во минатото, или и денес сè уште се случуваат, имаат подеднакво дејство и во економскиот, и во општествениот и во политичкиот развој на српскиот и на македонскиот народ“ (Џамбазовски 2006: 13)³. На пример, продирањето на членовите на српската династија Немањкиќ во Македонија, на преминот од 13 во 14 век, како и историските случувања во периодот од 17 до 18 век, Големата преселба на Србите под водство на Арсение III Чарнојевиќ и, пред сè, како една од општествените последици на овој историски настан, подоцнежните локални миграции на словенското население во централниот дел на Балканот, во рамките на српската антропогеографија се сметаат како круцијални за формирањето и за распоредот на староседелскиот дел од денешниот српски етнос во Република Македонија. Имено, оваа етничка групација на Србите се формирала од времето на вториот период од населувањето на Словените на Балканскиот Полуостров, па сè до Балканските војни во почетокот на 20 век. Овие припадници на српската етничка заедница денес живеат во северозападните, северните и североисточните краишта на Македонија, а најмногу во Скопска Црна Гора и во кумановската област. (в. и Станковиќ 2001: 53). Низ историските процеси, како и другите словенски и несловенски балкански народи, и српскиот и македонскиот народ интензивно се мешале, а нивните територии и автохтоните култури честопати потпаѓале под разни завојувачи и разни култури. Но, на сите тие културни врски од минатото треба првенствено да се гледа како на општоцивилизациски придобивки (в. Миرونска-Христовска 2013: 11). Една од таквите придобивки на македонско-српските општествено-културни врски, пред сè, на почвата на Македонија, но и на по-

3 Содржината на книгата *Македонциџе во Белград во XVIII-XIX век* од истиот автор во издание на НИУ „Македонски информативен и издавачки центар“ во Панчево (2010) претставува еден дел, односно само извадок на некои од насловите што се застапени во Џамбазовски 2006.

чвата на Србија — „онаа архитектура од времето на Душана, чии остатоци се зачувани до денес, е дело [и] на македонски раце, на македонското творештво“ (в. Ристовски 2009: 98–99).

Оставајќи ги настрана средновековните српско-македонски историски врски, овој илустративен осврт врз еден дел од многубројните културно-општествени врски на Македонците со Србија во изминатите неколку столетија (од крајот на 17 век до средината на 20 век), ќе започне со соодветните настани од времето на неуспешната турска опсада на Виена во 1683 година, кога, впрочем, започнува и распаѓањето на Отоманската Империја, а ќе заврши со релевантните настани во годините на Втората светска војна.

Од крајот на 17 до последните години на 19 век. Кон крајот на 17 век започнуваат први заеднички ослободителни движења на балканските и јужнословенските народи од многувековното турско ропство (Џамбазовски 2006: 13–15), односно, тоа е на пример, времето и на австриско-турските војни, на Карпошевото востание и на Големата преселба на Србите под водство на Арсение III Чарноевиќ. Од тоа време, како што К. Џамбазовски (2006: 15) вели, „започнува и вертикалата на создавањето на националната свест и државност како процес на општествено-економскиот и политичкиот развој кај балканските и јужнословенските народи“, па во тој контекст и кај македонското население, а особено како резултат на настаните и на идеолошките движења во текот на 18 и 19 век (Џамбазовски 2006: 15).

Во тој период, односно само седум дена по капитулацијата на турската војска во Пожаревац, 1718 година, е потпишан и Трговскиот договор меѓу Австрија и Турција, со кој било дозволено слободна трговија и работа преку двете граници. Во 1719 година Австрија формирала Ориентална трговска комора, а нејзината Источна компанија којашто имала филијала во Белград, го контролирала пазарот во Серез, Солун, Битола и во Скопје. Во овој период во Македонија се создава таканаречената балканска чаршија, со мали дрвени дуќани, пред нив тезгиња со изложените производи, во кои продавачите гласно ги повикувале муштериите. Од овие балкански чаршии, пак, преку главната балканска магистрала, по течението на реките Вардар и Морава, со производите се стигнувало до пристаништата на реките Сава и Дунав, а натаму и во Будимпешта, Виена, Минхен, Лајпциг и во други европски трговски центри. (в. Џамбазовски 2006: 24–26). На подрачјето на денешната централна Србија, во рамките на општите општествени измени на Балканскиот Полуостров, по завршените војни на Турција со Австрија, Русија и Србија, според В. Чубриловиќ (1982: 51), најпрвин почнале да се враќаат староседелците, а потоа да се населуваат и жителите од Македонија, западна Бугарија, Косово и Метохија и од Босна. По неколку генерации, од старите и од новите жители се донесени и нови автохтони култури, а на почвата на Србија е создаден, како што пишува К. Џамбазовски (2006: 29), „нов тип на луѓе кои ќе се сретнат

во XIX век“; во текот на времето градовите во Србија, а особено Белград „си го враќаат оној свој изглед што го имале пред австро-турските војни како ориентални градови со специфична [балканска] иконографија.“ На белградските пазаришта и во белградската чаршија „се среќавале повеќе македонски печалбари и тоа оние кои продавале леб, бурек, кикиритки, јогурт, кисело млеко, боза, салеп“, но и разни занаетчи по потекло од Македонија, „како што биле: опинчарите, кујунциите, магазициите, бакалините, ќурчиите, бојациите, грнчарите, сидарите, градинарите, фурнициите, меанциите и други“ (Џамбазовски 2006: 29–30).⁴

Српскиот историчар Васа Чубриловиќ, според К. Џамбазовски (2006: 32), за Петар Ичко, родум од Катраница, којшто во 1787 година дошол во Белград, зборува како за еден од најистакнатите балкански трговци во белградската чаршија во тоа време. Тој во прво време тргувал со памук и со кордован, а бил мошне снаодлив човек и трговец, зборувал повеќе јазици и му личело да биде дипломат. Кога кон крајот на 18 и во почетокот на 19 век, Петар Ичко станал конзул, владејачката власт во Белград ја имала Управата на белградските јаничари. Во Белградскиот конзулат П. Ичко имал многу проблеми, особено од Австрија која побарала од Високата порта тој да биде сменет, но го заштитил белградскиот везир Хаци Мустафа паша. Тој во Белградскиот конзулат останува сè до времето на дахиите, кога од Белград пребегнува во Земун, каде што останува до Првото српско востание. Петар Ичко редовно бил во врска со српските востаници, па по ослободувањето на Белград, тој се враќа во него и се здобива со висока функција во српската востаничка власт. Во 1806 година „бил испратен во Цариград на преговори со турските власти, каде што, благодарјеќи на врските што ги имал лично со турските високодостојници, успеал да постигне Примирје“. (в. Џамбазовски 2006: 32–33).

На австриската територија, поточно во Срем и во Банат, како што пишува М. Здравева (1996), пред и во времето на Австро-турската војна 1788–1791 година преминало бројно население од Белградскиот пашалук (околу 50 000 души). Со пребегнатите Срби таму „се засолниле и многу македонски доселеници — постојани и сезонски работници во Белградскиот пашалук“, повеќето од нив постојано соработувале со тогашните врвни српски прваци, меѓу кои биле и Коча Ангелковиќ, Караѓорѓе, Станко Арамбашиќ и Алекса Ненадовиќ. Од македонските учесници во фрјакорите во именуваната Австро-турска војна најмногу се истакнале Јован и Петар Новаковиќ, Чардаклии од Леуново; Велчо и Кузман Жикиќ, Милош Брко, Тримче Трпковиќ, Јован Аричковиќ и браќата Радич и Пепа од Маврово; Дели Ѓорѓе Чипљак од Вруток; Деспот Чичула и Геро Новаковиќ од Дебар; Петар Ристиќ од Битола;

⁴ В. во Станковиќ 2015: *Илустрација 1*, во поглавјето: *Илустриран приказ од историјата на семејството на Алџана и Сиџанчо Ѓорѓевски: Дрење (Крива Паланка) – Јабуга (Панчево)*, глава бр. IV (Прилози).

Лазар Ангелковиќ од Охрид и Влајко Жарковиќ од Никифорово. За своите заслуги во војната Јован и Петар Чардаклии, Велчо и Кузман Жикиќ, Дели Ѓорѓе и Влајко Жарковиќ добиле чинови капетани, високи пензии и царски признанија. Исто така, за заслугите во оваа војна високи пензии и царски признанија добиле и Тримче Трпковиќ, Деспот Чикула и Геро Новаковиќ. (Здравева 1996: 78–79). Во годините пред Првото српско востание, во почетокот на 19 век „се засилило емигрирањето на православно население од Белградскиот пашалук во Воената граница, особено во пограничните области на Јужен Срем и Јужен Банат. Само за 6 месеци од мај до октомври 1804 година во Земун емигрирале 369 души од разни народности, а многу пораснал и бројот на емигрантите во Панчево. Меѓу емигрантите во Земун, преку 100 души биле Грци, Власи и Македонци, меѓу кои и многу богати трговци“ (Здравева 1996: 79). Последното масовно преселување во јужен Срем и во јужен Банат се случило во 1813 година, по задушвањето на Првото српско востание. Тогаш на австриската територија преминале над 100 000 лица. На пример, меѓу емигрираните лица во Земун, според податоците од историографската литература, преку триесетина машки лица по потекло биле од Македонија.⁵ Сепак, во следните децении, по стекнувањето автономија на Кнежевството Србија „многумина од преселениците од Македонија се задржувале во Белград, Смедерево, Шабац и други градови на Кнежевството, но многумина од нив продолжувале да одржуваат стопански контакти со областите на Јужен Срем и Јужен Банат, или да се населуваат во нив, каде веќе имало нивни роднини и сожител“ (Здравева 1996: 80).⁶ Впрочем, до значајни историски измени на Балканскиот Полуостров дошло во последните две децении на 18 век и во првите децении на 19 век. Имено, *како ѝрво*, по Свештовскиот мир 1791 година, Австрија, којашто повеќе од еден век била со големи претензии и во војни за доминација на Балканот, конечно се повлекува; *како вџоро*, на местото на Австрија се појавила Русија, којашто плановите за Балканскиот Полуостров ги поврзала и со слободниот премин низ Босфорскиот канал како отворен пат преку Средоземното Море да се дојде во целиот свет, и поради што Русија водела борби со Отоманското царство, и тоа со најтешки судири во источниот дел на Балканскиот Полуостров; *како џреџо*, меѓу балканските народи се појавува сознание дека од турското ропство можат да се ослободат со сопствена сила, коешто го „потврдуваат Првото и Второто српско востание, со кои, била формирана првата слободна балканска држава — Кнежевството Србија“. (Цамабазовски 2006: 37).

5 Пошироко за историските врски на Македонците и со почвата на денешената Војводина в. во: Андоновски 1959.

6 Интересни и официјални податоци на Кралството Србија за бројот на доселениците и на печалбарите од Македонија во Србија кон крајот на 19 век и на почетокот на 20 век изнесува Г. Тодоровски (1970: 124–127).

Врз основа на архивските податоци, а како што забележува К. Џамбазовски (2006: 39), преселениците од Македонија во градовите на Кнежевството Србија биле голема популација, тие во Србија доаѓале да спечалат нешто повеќе за живот, за своите семејства, а сè поради големите даноци што морале да им ги плаќаат на турските власти. Постојаниот повеќевековен контакт на Македонците со Србија, најмногу преку трговијата, занаетчиството и печалбарството, ја поставил и основата за српско-македонското културно поврзување. Имено, „првите печатени книги и потребите за македонските училишта се пренесувале преку трговците и печалбарите, а потоа во Кнежевството Србија почнале да доаѓаат и македонски учители и свештени лица. Во средината на XIX век доаѓале и млади Македонци на школување во српските училишта.“ (Џамбазовски 2006: 39).

Во почетокот на 19 век чувари на словенската култура и просвета во Македонија и понатаму се стари манастири и цркви (еден дел од нив биле и задужбини на средновековните српски владетели), кои сега, кога Србија се ослободила од турското ропство, ги обновувале своите стари врски со оваа држава.⁷ Со голема надеж дека ќе добијат помош за својата обнова, тие ги прогласувале новите српски владетели за свои ктитори. Овие тежнења на одделни манастири и цркви во Македонија посебно зајакнале „по Одринскиот мир во 1829 година и Хатишерифот од 1839 година кога е дозволена поправка на старите манастири и подигање на нови на местата каде што веќе постоеле седишта, како остатоци од стари манастири“. Впрочем, на овој начин „се воспоставени и првите културно-просветни врски меѓу македонското население и Кнежевството Србија.“ (Џамбазовски 2006: 52). Така, на пример, веднаш по основувањето на печатницата во Крагуевац, Кирил Пејчиновиќ, игуменот на Лешочкиот манастир, во 1832 година испратил молба да се печати неговото дело *Ушјешеније ѓрешним*. Во 1833 година, и свиштовскиот учител Хрисанти Павловиќ ја испратил неговата *Ариџметџика* да се отпечати во истата печатница. (Џамбазовски 2006: 51). Според документите од Архивот на Република Србија, како што наведува К. Џамбазовски (2006: 57), кога во март 1858 година по втор пат престојувал во Белград, Јордан Хаџи-Константинов Џинот од српското Правителство барал помош во книги за манастирските училишта во близината на Скопје. Министерство за просвета на Кнежевството Србија на секое манастирско училиште тогаш му испратило по 160 учебници од разни дисциплини.⁸

По Кримската војна, односно по Парискиот мир во 1856 година, доаѓа „до уште поширока соработка меѓу Кнежевството Србија и македонскиот народ“. По овие историски настани, силното влијание на Русија кај словенските на-

7 Во воспоставувањето на овие врски посебно се истакнувале Лешок, Св. Јован Бигорски, Св. Пречиста Кичевска, Лесновскиот манастир и уште неколку други манастири (Џамбазовски 2006: 52).

роди во Турција почнало да слабее, а Србија се појавува „како нивна најблиска слободна словенска земја и заштитница“. Во тоа време, Охрид како прв град од Македонија се обратил до Кнежевството Србија за помош. Имено, во 1857 година, охридскиот митрополит Дионисие, иако по потекло Албанец, побарал од белградскиот митрополит „да му испрати словенски книги и словенски учители“. Културно-просветната помош на Кнежевството Србија на словенските народи во Отоманското царство своето највисоко ниво го достигнала во годините на владеењето на кнезот Михајло. Во државниот буџет за 1866 и 1887 година биле зголемени сумите за издржување училишта, школување питомци и испраќање книги и учебници во Македонија. Тетовската општина, на пр. била прва општина во Македонија која од Кнежевството Србија добила и постојана годишна помош за издржување учител. (Џамбазовски 2006: 65-66, 113-114).

Во тој период, како што М. Стојановиќ (2004: 25-26) пишува, во Македонија е отворен „већи број школа у којима се настава изводила на српском језику и по српским уџбеницима, а у Београду школе за учителије који ће радити на територији тадашње Турске. Те су школе, наравно имале српски карактер и остваривале српски национални програм. Другачија очекивања била би не-реална, тим више што у самој Македонији национална свест још није била јасно издиференцирана, а нарочито не у најширим слојевима народа. Овакво профилирање школа било је противтежа школама са наставом на грчком и бугарском језику, којих је такође било и које су заједно са својим црквама вршиле насиље над становништвом и ретким интелектуалцима и писцима тога периода. И Пејчиновић, и Џинот, и Миладинови, па и други неретко су се, и у писаном облику, жалили на притиске и оптужбе фанариотских и егзархијских владика у Македонији.“

Меѓутоа, по двегодишните српско-турски војни (1876-1878) кон крајот на третата деценија на 19 век, во Македонија биле затворени сите српски учили-

- 8 Во врска со карактерот на училиштата и на богослужбениот јазик во Македонија М. Стојановиќ (2004: 10-11) вели: „Световних школа на тлу Македоније почетком деветнаестог века нема, а основна писменост стиче се у манастирима под утицајем богослужбене књиге писане, у зависности од тога којој цркви припадају, црквенословенским или грчким језиком. Упоредо с тим, а у складу са просветитељским и романтичарским духом деветнаестог века, расту потребе за отварањем и световних школа и за спонтанијом комуникацијом између проповедника и верника. То се није могло остварити грчким језиком фанариотске цркве, која тих година доминира Македонијом упркос томе што верници грчки јазик нису разумели. Тако се дошло на траг сазнању о потреби проповедања и просвећивања на народном језику, а како богослужбене литературе на том језику није било, проповедници користе углавном црквенословенске и српске књиге, преводе грчке, а у зависности од тога којим се књигама служи, у њиховом језику преовлађује одговарајући утицај. Отварање егзархијских школа и ширење идеја Јоана Егзарха, појачаће и бугарски утицај у Македонији. Почетак и прву половину деветнаестог века, меѓутим, обележиће утицај грчке и српске књижевности и културе.“ В. и Стојановић 2008.

шта. Благодарејќи на големата борба на месниот учител Стојан Аќимовиќ, инаку првиот српски учител кој бил родум од Македонија, само во Тетово се задржало српското училиште, кое, пак, во 1886 година се проширува и во него работеле тројца учители. Истата година во селото Беловиште (Тетовско) е отворено и друго српско училиште. (в. Џамбазовски 2006: 221).⁹ Со формирањето на белградското друштво *Свети Сава* во 1886 година значително се засилува координацијата на соодветната дејност на Кралството Србија со работата на српскиот конзул во Скопје, од каде што во учебната 1887/1888 година „во Македонија и во Стара Србија се отворени 37 училишта, со 54 учители. Од тој број во Македонија имало 15 училишта со 18 учители. Овие училишта биле отворени во Тетово, машко и женско, во Куманово, Лазарополе, Кучевиште, Галичник, Стенче, Блаце, Вратница, Беловишта, Боровец, Бањани, Бујановац и Св. Петка“ (Џамбазовски 2006: 222). Во истата година, како што К. Џамбазовски (2006: 222) понатаму вели, се прават обиди да се отворат српски училишта и во Солун, Велес, Охрид и во Дебар. Во Охрид Богдан Атанацковиќ, по потекло од Боровец, и уште триесет и четири охридани испратиле молба „до својот сограѓанин Коста Шуменковиќ, член на главниот одбор на друштвото 'Свети Сава', да интервенира кај српската Влада за отворање на српско училиште во Охрид“.¹⁰ Друштвото *Свети Сава* во 1888 година во Белград основало две училишта: *Светиосавскојто вечерно училиште* и *Светиосавскојто ѓодјотвијетелно училиште*, во првото училиште се описменувале и младите и возрасните по потекло од Македонија и од Стара Србија, а во второто, пак, се подготвувале учители за српските училишта во тие области. И двете именувани училишта работеле според официјалните наставни планови и програми кои за нив специјално биле изработени. Во ова време дејноста на друштвото *Свети Сава* „ја достигнува својата врвна точка“ (Џамбазовски 2006: 223).

Откако во мај 1888 година министерот за просвета на Кралството Србија Владан Ѓорѓевиќ го консултирал Стојан Новаковиќ за содржината на писмото во коешто Света Николаевиќ зборува за организацијата на српската пропаганда во Македонија и Стара Србија, С. Новаковиќ во својот одговор како тој ја замислува соодветната српска акција, го пишува и следново: „Црковно-училишната општина е основен камен за опстанок на народите под туѓа власт. Од неа струи и врз неа се потпира насекаде народниот живот каде што нема народна држава. Црковно-училишната општина врши функција на народна држава во секој потиснат народ. По основањето на Егзархијата, првата

9 За случувањата во европскиот дел на Турска во седумдесеттите години на 19 век в. во М. Војводиќ 1992: 36-37.

10 Поопширен, но и мошне синтетичен преглед на културната и просветната дејност на Кнежевството/Кралството Србија во Македонија дава П. Радиќ (2003: 228-234).

работа на Бугарите била, насекаде низ Македонија да образуваат бугарски православни црковно-училишни општини“ (според Џамбазовски 2006: 245).

Во последната деценија на 19 век, српскиот конзул во Битола г. Боди пред Министерство за надворешни работи на Кралството Србија изнел план за отворање на српски црковно-училишни општини во триесет и шест села во Порече. А српскиот конзул во Скопје г. Кариќ многу лесно ја добива согласноста на скопскиот митрополит Методија за основање на исти општини во Куманово и во Тетово (1890), во Кратово, Кочани и во Берово (1891), а потоа и во Гостивар, Крива Паланка и во Штип (1892).

Кога станува збор за македонско-српските културни врски во текот на 19 век, за нивната комплексност говори и убавата ниска на македонски писатели и културни дејци кои престојувале во Србија и во Белград и/или пак имале зачестен контакт со српски дејци од разни области или со релевантните институции на Кнежевството односно на Кралството Србија, таа ниска, меѓу другите, ја чинат и: Јоаким Крчовски, Кирил Пејчиновиќ, Јордан Хаџи-Константинов Џинот, Димитар и Константин Миладинови, Кузман Шапкарев, Рајко Жинзифов, Константин Петкович, Крсте Мисирков, Војдан Чернотрински (в. и Стојановиќ 2004: 7–26).

Околу „македонскиот сепаратизам“. Кон крајот на 19 век, во годините на легализација на српската пропаганда во Македонија, се забележува еден нов момент во културно-политичкиот развој на македонскиот народ. Имено, како одговор на „противречностите во политичките и националните цели на грчката и на бугарската буржоазија на македонски терен“, се појавуваат стремежи за македонска самостојност, кои пак бугарската буржоазија ги формулира како „македонски сепаратизам“. По Берлинскиот конгрес (1878), македонскиот сепаратизам „добил различни форми во својата манифестација, како на пример: борба за обнова на Охридската архиепископија — како македонска народна црква, печатење на учебници и на книги на македонски јазик, издавање и на други книги на македонски јазик и слично“. (Џамбазовски 2006: 435–436).

Во појавата на македонскиот сепаратизам српската Влада гледала како на главен противник на бугарските и на грчките национални цели во Македонија и „со него се служела како со средство за балансирање во балканската рамнотежа“ (Џамбазовски 2006: 436). Во разните комбинации за создавање на оваа рамнотежа, како и во комбинациите за создавање автономна Македонија, некои српски политичари „оделе толку далеку“ што сметале дека македонскиот сепаратизам треба да послужи како мост за создавање на балканска или јужнословенска федерација за да се смират спротивностите на националните стремежи на соодветните балкански буржоазии околу Македонија. По 1885 година, новата српска пропаганда го поларизирала македонското население, така што сите оние Македонци кои биле противници на грчката

или на бугарската пропаганда во Македонија преминале на страна на Кралството Србија, а некои „македонски сепаратисти“ побарале од српската Влада издавање учебници и книги на македонски јазик. Исклучените ученици „македонски сепаратисти“ од Бугарската гимназија во Солун побарале од српскиот конзул во овој град, г. Карастојановиќ, да им овозможи своето образование да го продолжат во Србија. Во 1888 година од Солун во Белград се префрлиле дваесет и три ученици од оваа гимназија. Две години подоцна од Софија во Белград се вратиле и околу десетина питомци на белградското друштво *Светии Сава*, кои, како што му изјавиле на српскиот дипломатски претставник во Софија г. Петковиќ, по доаѓањето во бугарската престолнина биле малтретирани од страна на полициските власти, и не им дозволиле да се запишат во тамошните училишта. Во оваа ученичка група биле и Глигор Хаџи-Ташковиќ, Крсте Мисирков и Тома Димитриевиќ (Џамбазовски 2006: 441). Поголемиот дел од питомците на друштвото *Светии Сава* кои останале во Белград, заедно со учениците кои се вратиле од Софија, во текот на учебната 1893/1894 година основале ученичко друштво *Вардар* „со задача, околу себе да ги собира Македонците, кои тајно би работеле на спроведувањето на една програма на македонскиот терен, којашто би придонела за развојот на македонската национална свест“ (Џамбазовски 2006: 443).

Како што тврди К. Џамбазовски (2006: 447), „меѓународната положба на Кралството Србија по Берлинскиот конгрес и состојбата на српската пропаганда на македонскиот терен, влијаеле кај некои српски политичари и јавни работници, уште на крајот на XIX век да ја прифатат автономијата на Македонија, како најправедно решение за македонското прашање, кое низа години претставувало главна причина за меѓусебните судири на бугарските, на српските и на грчките интереси во Македонија“.¹¹ И покрај тоа што траеле по неколку децении, пропагандите на околните држави ниту го асимилирале македонскиот народ ниту пак го одвратиле од идеите за самостоен политички и културен развој. Собрани околу весникот *Балкански јласник* (1902)¹², македонските интелектуалци во Белград на првата страница на неговиот прв

11 За македонската автономија во Кралството Србија главно се изјаснувале припадници на левото крило на буржоаските партии, или пак независни интелектуалци, каков што, на пример, бил и Јован Цвиќ или, пак, членовите на студентската организација *Подраштимство* (Џамбазовски 2006: 447). Сепак, најголемо влијание, на пр. според Б. Вучетиќ (2010: 296), на географско-антрополошкото сфаќање на поимот Македонија имале истражувањата на Ј. Цвиќ, којшто за народноста на Македонците, покрај другото, го тврдел и следново: „Народната маса на македонските Словени нема ниту српско ниту бугарско национално чувство и свест. Бугарското име, со кое генерално се нарекуваат самите македонски Словени, не значи и припадност кон бугарската народност.“

12 Овој весник излегувал на српски јазик, со вовед на француски јазик, а под уредништво на Стеван Јакимов Дедов по потекло од Охрид и дипломиран правник на Великата школа во Белград.

број истакнуваат „дека македонскиот народ треба со сопствени сили да дојде до ослободување од турското ропство ако сака да ја спречи својата поделба меѓу околните балкански народи“ (Џамбазовски 2006: 449).¹³ Во 1902 година, македонското автономистичко движење во Србија, за разлика од сличните движења во Бугарија, посебно инсистира на самостоен културен развој на македонскиот народ и на употребата на словеномакедонски јазик (Џамбазовски 2006: 449). Во списанието на белградските студенти и на српската младина *Словенски јуџ*¹⁴, во почетокот на декември 1903 година бил објавен и оглас за претплата на книгата *За Македонцијите работи*, при што посебно се нагласува дека Крсте Петковиќ Мисирков печати книга којашто е напишана на централно македонско наречие (Џамбазовски 2006: 464–465). По големото страдање на македонскиот народ во Илинденското востание, во Кралството Србија, пак, и тоа посебно кај српската младина, била произразена желбата да му се помогне на овој јужнословенски народ за и тој што побргу да се ослободи од турското ропство. Овие тежнења, српската младина пред сè ги манифестирала во своето масовно учество на разни собири што во тоа време како израз на симпатии кон македонскиот народ се одржувале во Белград (Џамбазовски 2006: 464). Воодушевена од илинденската борба на Македонците, српската универзитетска младина и низ страниците на својот весник *Словенски јуџ* честопати искажувала големи симпатии кон македонскиот народ и кон неговата култура и јазик (в. и Џамбазовски 2006: 463–466). Во еден од неговите броеви објавени во 1903 година, определувајќи се за автономен општествено-политички и културен развој на македонскиот народ, српската младина уште тогаш имала мошне јасен став кон македонското прашање (Џамбазовски 2006: 462).

Во првите децении на 20 век. По Илинденското востание, својот став за македонското прашање го изнел и Глигор Хаџи-Ташковиќ, професор во Српската гимназија во Солун, кој бил роден во Воден, а средно училиште и факултет завршил во Белград.¹⁵ Во средината на март 1905 година тој упатил писмо до Светислав Симиќ во коешто го изнел својот став за тоа дека македонски интелектуалци во Белград треба да имаат свој посебен весник. Во тој весник тие, пред сè, треба да ги претставуваат своите мислења за иднината на македонскиот народ. Истата година, во текот на летото, Г. Хаџи-Ташковиќ дошол во Белград каде што со својот соработник Ѓорѓе Ѓерѓиковиќ и уште не-

13 Како конечно решение на македонското прашање, оваа група на македонски интелектуалци предлагала основање јужнословенска заедница во која би влегле Србија, Бугарија, Црна Гора и Македонија. Според нив, тоа би била неутрална, федерална државна заедница под гаранција на големите сили (Џамбазовски 2006: 449).

14 Првиот број на ова списание е печатен на 20 ноември 1903 година; списанието го издавале студентите на Белградскиот универзитет, впрочем истите оние што порано биле собрани околу студентското друштво *Побрајимсџиво*.

колку други приврзаници го подготвувал издавањето на весникот *Авџономна Македонија*. И покрај тоа што во одредени кругови и кај одредени поединци во Кралството Србија имал поголем отпор за своите идеи, Г. Хаџи-Ташковиќ заедно со македонските и српските приврзаници, по навистина сериозни подготовки, на 12 декември 1905 година успеал да го отпечати првиот број на *Авџономна Македонија*.

Меѓу Србите во Кралството Србија за автономија на Македонија, како што погоре делумно веќе е и кажано¹⁶, „се изјаснувале оние политички и јавни работници кои му припаѓале на левото крило на српските национални партии, односно радикалите и 'самостојните', како и независните интелектуалци, како што бил случајот со Јован Цвикиќ, Јован Дедиер, Светислав Симиќ, Јован М. Јовановиќ, Михајло Ристиќ и други“ (Џамбазовски 2006: 553). Имено, уште во средината на 1892 година, на своите дипломати во странство српската Влада им предложила да соработуваат со онаа македонска фракција којашто се залага за автономна Македонија.¹⁷ Овој предлог на Владата на Кралството Србија, т.е. нејзиниот став за соработка со македонската фракција којашто била за автономна Македонија како посебна држава во идната балканска или јужнословенска федерација, го подржувал и Стојан Новаковиќ, српски пратеник во Петроград¹⁸ и протагонист на „македонизмот“¹⁹.

Во временскиот период по 1903 година, Кралството Србија, како што пишува Б. Вучетиќ (2010: 297), го менува карактерот на својата активност во Македонија. Впрочем, главно културно-пропагандната работа на македонскиот терен ја заменува со директна политичка дејност. Оттаму, поголемиот дел од

15 Според К. Џамбазовски (2006: 475), Глигор Хаџи-Ташковиќ бидејќи бил роден во Македонија, а образуван во Кралството Србија, се чувствувал и како припадник на македонскиот и како припадник на српскиот народ. Од едната страна, како Македонец, тој сметал дека има обврска да му помогне на македонскиот народ да се ослободи од турско ропство; а од другата страна, како српски воспитаник, тој бил поврзан со српскиот народ и таа врска не можел да ја прекине. Но, тој знаел дека македонскиот народ до свое ослободување треба да дојде само со сопствени сили за да ја избегне својата поделба од околните балкански буржоаски држави. (в. Џамбазовски 2006: 475–486).

16 В. и фуснота бр. 18 во Станковиќ 2015; и спореди Зографски (1962: 120).

17 Тогаш Кралството Србија на своите службеници во странство им испратило циркулар во кој им се предлага „пред Македонците да ја застапуваат идејата за автономна Македонија“. Во тој циркулар, според К. Џамбазовски (2006: 553), помеѓу другото, го пишувало и ова: „Истакнувајќи ја автономијата на Македонија, како еден модус за праведно решавање на македонското прашање, Бугарите сакале да ги изиграат Македонците, на кои им се претставуваат како застапници на нивната сакана идеја, а нас Србите сакаат да не излажат на заеднички чекор во корист на автономна Македонија. Меѓутоа, тревогата што била предизвикана поради хиротонисувањето на Фирмилијан, ја обелодени нивната неискреност кон нас и кон Македонците, бидејќи јасно се покажа дека тие се за Санстефанска Бугарија, како нивен идеал, и дека според тоа, автономијата, до која без нас не ќе може да се дојде, може да послужи само како мост за анексија [на Македонија].“

своите активности во Македонија до 1904 година, српските политичари и национални работници ги насочувале кон: отворање училишта, решавање црковни прашања, издавање разни списанија, печатење и дистрибуција книги и слично. Според Б. Вучетиќ, во Кралството Србија на Илинденското востание се гледало како на еден од поважните моменти во приодот кон македонското прашање. Во тој период бугарското влијание во Македонија слабее, а зајакнува српското влијание. Всушност, во текот на 1904 година интересите на српските политички и воени институции значително ги надминуваат долгогодишните активности на српските културни и научни работници на македонскиот терен. Во врска со именуваните интереси на Кралството Србија во Македонија, Глигор Тодоровски (1987: 6-7) вели: „Степенот на интензитетот на пропагандистичката активност на балканските држави спрема Македонија, исто така, зависел од повеќе фактори, кои се менувале во својата тензија. Тие биле внатрешни и надворешни — но најмногу зависеле од развикот на граѓанското општество на соодветните земји, чии апетити спрема Македонија со постојаниот, иако спор, балкански растеж, сè повеќе се зголемувале. Од ова правило не била исклучок ни Србија, без оглед на надворешната форма на нејзиното уредување, дали на челото на државата се наоѓало династичкото семејство Обреновиќи или Караѓорѓевиќи, или која од буржоаските политички странки во соодветниот временски период имала мнозинство во Парламентот во Србија, а со тоа и владеечка улога во државата. Во сите тие периоди на постоењето на српско буржоаско општество, Србија покажувала постојана тенденција за завладување и зацврстување на својата позиција на Моравско-вардарската долина“. Сепак, и порано меѓу припадниците на српската буржоазија, но и во периодот меѓу двете светски војни,

- 18 Како што Стојан Ристески (1987: 99) истакнува, С. Новаковиќ, српски историчар, филолог и политичар, во 1888 година во сп. *Ойџубина* ги искажал своите ставови во врска со посебноста на македонскиот народ. Тогаш, покрај другото, тој го напишал следново: „Најпосле, има уште една појава што не може да се испушти од предвид. Тоа е стремежот на Македонците да останат сами за себе, што бара пат по средината [...]. И овој стремеж почна да се буди, особено од спротивностите меѓу бугарскиот и македонскиот карактер, од времето кога почна бугарската пропаганда со премногу наглост и острина да удира по особините македонски од името на панбугаризмот. Дури меѓу платените професори на бугарските средни училишта во Македонија се наоѓаат луѓе во кои се будат овие стремежи токму онака како што се гледа меѓу Малорусите против униформитетот руски“.
- 19 Објаснувајќи ја, пак, оваа појава кај Македонците, К. Цамбазовски (2006: 496) вели: „Македонизмот е природна последица на културно-политичкиот развој на македонскиот народ во првата половина на XIX век, кога неговиот просветен живот се потпираше врз внатрешните народни сили и врз политичко-економскиот развој. Како таков, тој е првиот чекор во формирањето на македонската национална свест“. Во средината на 19 век некои истакнати учители сами составувале и печателе учебници на македонски јазик. Според Б. Конески (1949: 23), авторите на учебниците на македонски народен јазик во 19 век во историската литература се познати токму како „македонисти“.

спрема македонското национално прашање, се пројавуваат три групации (Цветковска 2000: 85). Првата од нив била најбројната и го застапувала гледиштето за српскиот карактер на Македонија; втората групација го поддржувала српскиот национален интерес во Македонија, пред сè како спротивставување на бугарското влијание на македонскиот терен; третата, најмалубројната групација во редовите на српската буржоазија, на Македонците гледала како на посебна нација и се залагала за автономна Македонија во југословенска федерална држава (Цветковска 2000: 85-86).

Од другата страна, пак, српските социјалисти редовно ја осудуваа хегемонистичката и милитаристичката политика на балканските буржоазии. На пример, во почетокот на 1913 година, тие побараа „неодложно склучување на мировен договор со Турција, полна демобилизација и обединување на балканските народи во заедничка федеративна република“ (Зографски 1962: 115). По завладувањето со македонските области од страна на трупите на балканските сојузници, во списанието *Радничке новине* Српската социјалдемократската партија се пројави со текст во кој се вели дека во Македонија, по најновите историски настани на Балканот, не може да се извојува вистинска слобода и рамноправност на нациите. Тие социјалистички принципи и задачи не можат да се осигураат со освојувањето на македонскиот терен од страна на Бугарија, Србија и Грција и со поделба на Македонија меѓу нив, туку со полна слобода на македонското население и конституирање на Македонија како рамноправен член во идната федерација на балканските земји (Зографски 1962: 115-116).

Во текот на балканските војни Димитрие Туцовиќ престојувал и во Македонија. Тогаш во својот дневник, според Д. Зографски (1990: 484), тој го запишал и следново: „Во етнографски поглед спорната територија е населена со население, во колку е тоа словенско, кое би било за Бугарија готов 'Бугарин' а кое за Србија е во најскора иднина 'Србин'. Но тоа не значи дека тоа население е српско или бугарско, туку тоа не само што се наоѓа на средината, туку растојанието помеѓу тие две, ако воопшто можат да се наречат раси, е така мало, што од политичката судбина ќе зависи националната иднина на македонското население.“ Како што наведува Д. Зографски (1990: 485), Д. Туцовиќ, и покрај неоспорениот факт дека за Јован Цвиик се изразува како за научник кој дал „најлогична и најверојатна дијагноза на националната состојба во Македонија“, на Ј. Цвиик му забележува што тие работи ги гледа само „во замислена стационирана состојба“, и што не ги согледува „дијалектичките тенденции и нивното значење за националниот карактер на Македонските Словени“.²⁰ Во врска со општиот став на Д. Туцовиќ кон македонското прашање, Д. Зографски (1990: 488) заклучува: „Иако не беше во состојба

20 Повеќе за именуваните гледишта на овој врвен српски географ и антропогеограф в. во Цвиик 1906.

да ги согледа резултатите, манифестациите и тенденциите на национално-политичката интеграција на македонскиот народ, Туцовиќ беше бескомпромисен противник на секое делење и анексија на Македонија, заложувајќи се за најшироко право на слободно демократско самоопределување и за посебен третман и државноправен статус на Македонија како автономна единица било во рамките на Балканска или Источна федерација“.

И Душан Поповиќ, уште еден од прваците меѓу српските социјалисти, во својата полемика против великобугарските интереси во Македонија, во статијата *Околу Македонија* којашто е објавена во теоретското списание на австриската социјалдемократија („Der Kampf“, 1917), се спротиставува на аргументите и на тезите дека македонските Словени се Бугари, а како аргументација за својот став ја наведува „групата македонски Словени“ околу Јане Сандански која енергично барала автономија за Македонија. Меѓутоа, анализирајќи го националниот карактер на Македонците, Д. Поповиќ „се придружи кон мислењето на славистите (Јагиќ и др.) дека 'македонскиот јазик е еден преоден дијалект меѓу српскиот и бугарскиот јазик', а потоа споменувајќи ги народните обичаи ('славата'), традициите, поезијата (за Крали Марко) и културните паметници од времето на Душановото царство, ги пронаоѓаше заедничките појави и сличности кај народот во Македонија и Србија, за да заврши со Цвијкевата констатација дека 'македонските Словени се флотантна маса, предиспонирана во иста мерка да станат Срби како и Бугари'“ (Зографски 1962: 126–128). Сепак, по Првата светска војна, откако повторно зајакна организациониот живот на Српската социјалдемократска партија, таа продолжи да се залага за неделивост на Македонија и повторно го истакнуваше својот поранешен став „сета Македонија како автономна единица и рамноправен член да влезе во составот на Балканска федерација“ (Зографски 1962: 133–135).

Како заклучок. Имено, во временскиот период по Илинденското востание, покрај бугарската пропаганда, во Македонија се интензивирала и пропагандата на останатите две во тој контекст веќе спомнати балкански држави, грчката и српската. На теренот на Македонија се појавуваат комитски чети во чиј состав, пред сè, влегувало локално население, но со националните симболи на соседните држави. При таквите историски состојби на теренот, се случуваат и балканските војни и Првата светска војна, во кои, пак, учествувале и Македонци. Последица на овие војни била тројна поделба на географската Македонија, нејзиниот вардарски дел ѝ припаднал на Србија, пиринскиот на Бугарија, а егејскиот на Грција. (Стојановиќ 2004: 27).

Македонското прашање „коешто произлегувало од неостварената национална слобода и државност на македонскиот народ“, како што Надежда Цветковска (2000: 198) пишува, постојано било присутно и заземало посебно место и во југословенскиот парламент меѓу двете светски војни. Ова прашање, спо-

ред Н. Цветковска (2000: 199), било едно од поголемите акутни проблеми „што го потресувале Кралството во целиот период на неговото постоење до 1941 година“. Имено, во југословенскиот парламент македонското прашање станало неисцрпна и редовна политичка тема, а со својата слоевитост се актуелизирало како „национално, најмногу како српско но, иако помалку и како македонско, државно-правно, економско, политичко, социјално-здравствено, просветно, малцинско и гранично-територијално“ (Цветковска 2000: 199).

Наспроти српската државна политика за денационализација и асимилација на припадниците на македонското население, силите на српското демократско движење и комунистичката партија „ќе го прифатат постоењето на македонскиот народ и нација, а по победата на антифашистичката коалиција во Втората светска војна и македонската држава. Прво делегацијата на Великата антифашистичка скупштина на Србија учествуваше во работата на Првото заседание на АСНОМ и ги поздравил неговите решенија. Потоа, на својата седница во м. ноември 1944 год. Великата Народна Скупштина го поздравил создавањето на македонската држава во југословенската федерација и прогласувањето на Македонија како посебна држава во федерацијата“ (Катарџиев 1998: 52–53).

Кога станува збор за општествено-културните врски на Македонците со Србија во првата половина на 20 век, треба да се рече дека голем број напредни Македонци или се школувале или, пак, по некои други поводи престојувале во Србија (Белград, Крагуевац, Алексинац и др.). Така, на пример, школувајќи се во Србија и творејќи (и) на српскиот јазик, траен белег во македонско-српските книжевни врски оставиле една плејада македонски писатели или писатели по потекло од Македонија. Меѓу нив се наоѓат и такви литературни творци, какви што биле: Ангелко Крстиќ, Тома Смиљаниќ Брадина, Стале Попов²¹, Антон Панов, Кочо Рацин, Блаже Конески²², Христо Попсимов, Воислав И. Илиќ, Мите Богоевски и други. (в. и Стојановиќ 2004: 26–47).

21 Како што за тоа пишува М Стојановиќ (2004: 29–30), во ваквите прилики посебно треба да се спомене полемичниот текст на Стале Попов *Кој сум јас, што сум јас?*, којшто е напишан во 1939 година како реакција на изјавата на акад. Никола Вулиќ во која тој рекол дека *нема Македонци!* Инаку, Стале Попов тогаш бил секретар на Административното одделение на Парламентот на Кралството Југославија, па заради можните персонални реперкусии по него, тогаш не го објавил овој свој текст. Оваа полемика е објавена дури во 1982 година во *Книжевната оставина на Сјале Попов* (Библиотека Современост, Скопје). Во врска со овој текст на С. Попов, в. во Станковиќ 2015 и илустрации од бр. 18 до бр. 31д, во поглавјето: *Илустриран приказ од историјата на семејството на Алјана и Стојанчо Ѓорѓиевски: Дрење (Крива Паланка) – Јабука (Панчево)*, глава бр. IV (Прилози). Имено, во посочените илустрации, имињата и главно презимињата на членовите на ова семејство, со оглед на историските прилики во кои тие живееле, се пишувани (одн. адаптирани) и на српски, и на бугарски и на македонски јазик.

22 За творештвото на Б. Конески на српски јазик в. текст *Најраније ѝсме Блажа Конеској на српскохрватском језику* (Ивановиќ 2000: 357–386).

ЛИТЕРАТУРА

- Андоновски, Х. (1959). Македонија и Војводина. О неким меѓусобним везама у прошлости. *Зборник за друштвене науке*, 23, 5-25.
- Војводић, М. (1992). Србија и македонско питање. *Историјски гласник*, 1-2, 33-48.
- Вучетиќ, Б. (2010). Српска историографија о македонском питању. Во: *Македонскиот идентитет низ историјата*. (стр. 291-302). Скопје: Институт за национална историја.
- Здравева, М. (1996). *Трговци и занаетчији од Македонија во Јужен Срем и Јужен Банат во XVIII и првата половина на XIX век*. Скопје: Институт за национална историја.
- Зograфски, Д. (1962). *Југословенскије социјалистички за македонскио ирашање*. Скопје: Култура.
- Зograфски, Д. (1990). *За македонскио ирашање*. Скопје: Мисла.
- Ивановић, Р. (2000). Најраније песме Блажа Конеског на српскохрватском језику. Во: *XXVI научна дискусија на XXXII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*. (стр. 357-386). Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.
- Катарциев, И. (1998). *Соседије на Македонија: вчера, денес, утре*. Скопје: Менора.
- Конески, Б. (1949). *Македонскије учебници од 19 век: еден прилог кон историјата на македонската преродба*. Скопје: Главен одбор на Народниот фронт на Македонија.
- Миронска-Христовска, В. (2013). *Преродбата и македонскио национално ирашање*. Скопје: Институт за македонска литература.
- Пипер, П. (1997). *Предавања о јужнословенским језицима*. Сеул: Ханкук универзитет за стране студије, Катедра за југословенске студије.
- Радић, П. (2003). Из историје српског питања у Македонији. Културолошки аспект. *Балканика*, XXXII-XXXIII, 227-252.
- Ристески, С. (1987). *Македонски текстови (Текстови са објашњењима и речником)*. Приштина: Завод за уџбенике и наставна средства Социјалистичке Аутономне Покрајине Косова.
- Ристовски, Б. (2009). *Димитрија Чујовски и македонската национална свест*. Скопје: Плус продукција.
- Станковић, С. (2001). Неколике напомене о Србима и српском језику у Републици Македонији (Из социолингвистичких прилика). *Зборник Филолошкој факултету Универзитета у Приштини*, 11, 51-56.
- Станковић, С. (2015). *Спиритусот на македонскиот јазик во Република Србија и нејовата интерференција со српскиот јазик на морфосинтаксичко рамниште*. Докторска дисертација. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“.

- Стојановић, М. (2004). *Писац сџвара домовину, О самоосвешћењу македонске књижевности*. Ниш: СБЕН.
- Стојановић, М. (2008). Историјска условљеност српско-македонских културних и књижевних веза. Во: *Српско-македонске културне и књижевне везе*. (стр. 9-47). Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, Одсек за књижевност.
- Todorovski, G. (1970). Migracioni pokreti u Makedoniji od berlinskog kongresa 1870. do početka prvog balkanskog rata 1912. godine. *Jugoslovenski istorijski časopis*, 3-4, 121-127.
- Тодоровски, Г. (1987). *Србија и реформише во Македонија (Од средината на XIX век до Младотурската револуција, 1908)*. Скопје: Институт за национална историја.
- Цветковска, Н. (2000). *Македонско ирашање во југословенскиот парламенти меѓу двете светски војни*. Скопје: Институт за национална историја.
- Цвијић, Ј. (1906). *Проматрања о етнографији македонских Словена*. Београд: Књижара Геце Кона.
- Чубриловић, В. (1982). *Историја политичке мисли у Србији XIX века*. Београд: Народна књига.
- Џамбазовски, К. (2006). *Културно-историски врски на Македоније со Србија во текот на XIX век*. Второ дополнето издание. Скопје Институт за национална историја.
- Џамбазовски, К. (2010). *Македоније во Белград на XVIII-XIX век*. Белград [Панчево]: НИУ Македонски информативен и издавачки центар – Панчево.

STANISLAV R. STANKOVIĆ

UNIVERSITÉ DE PRIŠTINA
FACULTÉ DE PHILOSOPHIE, KOSOVSKA MITROVICA
CHAIRE DE LANGUE ET LITTÉRATURE SERBES
INSTITUT DE LA LANGUE SERBE ASSA, BELGRADE

RÉSUMÉ

LES RELATIONS SOCIALES ET CULTURELLES DES MACÉDONIENS AVEC LA SERBIE
DEPUIS LA FIN DU XVIIE SIÈCLE JUSQU'À LA MOITIÉ DU XXE SIÈCLE

Dans cet article, en jetant un bref regard sur les liaisons culturelles et historiques serbo-macédoniennes au Moyen Âge, nous parlons exhaustivement des relations sociales et culturelles plus importantes des Macédoniens avec la Serbie qui étaient établies et développées depuis la fin du XVIIe siècle jusqu'à la moitié du XXe siècle. De fait, il s'agit de la période qui s'étend du siècle inefficace de Vienne par les Turcs en 1683 aux décisions cruciales historiques prises par les communistes serbes lors du processus de reconnaissance juridique formelle de la nation macédonienne et de l'État macédonien dans le cadre de la fédération yougoslave à la fin de la Deuxième Guerre mondiale.

Mots-clés : Macédoniens, Serbie, relations sociales et culturelles, fin du XVIIe siècle – première moitié du XXe siècle.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом Creative Commons

Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0 (CC BY-NC 4.0 |

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial International 4.0 licence (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).